

Europa: een cultureel bolwerk?

Lieteke van Vucht Tijssen

Even leek het erop dat alles in Europa heel mooi zou worden. De muur ging neer; de regimes in Oost-Europa stortten in. Oost-Duitsland wilde niets liever dan een verzoening met West-Duitsland. De rest van Europa keek welwillend toe. Weliswaar maakte men zich wat zorgen over de macht van zo'n groot land; niemand dacht er echter aan de hereniging tegen te houden. Vooral niet toen Kohl in ruil daarvoor bepleitte om van Europa zo gauw mogelijk een politieke unie te maken. Ook bestond er weinig verschil van mening over het vredes- en veiligheidsbeleid; binnen de NAVO blijven en via de CVSE langzaam de banden met Oost-Europa aanhalen. Dat was het parool¹. Europa haalde opgelucht adem. De dreiging in het Oosten was verdwenen en de weg naar een gezamenlijk vredes- en veiligheidsbeleid lag open. Buiten Europa was men minder verrukt. Er kwam immers een nieuwe grootmacht op het toneel. Men vroeg zich af wat dat moest worden. Dreigde niet het gevaar dat Europa zich zou afwenden van de NAVO en zelf een eigen koers zou gaan varen, meer georiënteerd op een groot Europees huis en gebaseerd op zijn eigen waarden? Amerika zou daarmee zijn plaats als waakhond van de wereld verliezen. Het vredesactivisme zou de toonzetting in Europa bepalen en Europa zou zich verschansen tegen de rest van de wereld.

Toen ik de uitnodiging voor deze lezing kreeg, was het Golfconflict nog niet op de spits gedreven en had dit het onderwerp van mijn bijdrage moeten worden. Inmiddels is de Golfoorlog achter de rug en de Europese eenheid is heel wat minder hecht gebleken dan wij zelf dachten. Ik zal mij in deze bijdrage niet afvragen wat dit voor de vredes- en veiligheidsbeleid in Europa betekent. Daar wordt in de andere bijdragen op ingegaan. Mijn vraag is nu of de politieke verwarring in Europa betekent dat de burgers van de verschillende lidstaten er ook geen gemeenschappelijke ideeën, waarden en normen met betrekking tot oorlog en vrede op na houden. In dit betoog laat ik zien

dat die er voor een deel wel zijn. Een Europese vredes- en veiligheidspolitiek die ook de Europese burger aanspreekt zal die moeten incalculeren.

De Golfoorlog heeft onverwacht een eind gemaakt aan zowel de hoop op, als de vrees voor een Europees bolwerk. In *Le Monde* riep de Franse minister van Buitenlandse Zaken Dumas de Europese Gemeenschap op om naast de reguliere vergaderingen een extra bijeenkomst te beleggen over een gemeenschappelijke Europese veiligheidspolitiek. Dat was hard nodig, want de lidstaten hadden in feite al vóór het uitbreken van de oorlog tegen Irak weer onverkort hun oude stellingen betrokken. Engeland, onder leiding van Major, volgde opgewekt en zonder enige aarzeling de Verenigde Staten op het oorlogspad. Dat sloot aan bij hun opstelling in het verleden als de meest loyale NAVO-bondgenoot van de Verenigde Staten. Frankrijk, eveneens geheel in de lijn met de uit de dagen van de Gaulle daterende wens naar onafhankelijkheid van VS en de NAVO, koos op het laatste moment toch voor een eigen politieke strategie ten opzichte van Irak en probeerde zo lang mogelijk te blijven onderhandelen. Duitsland stak zo veel mogelijk zijn kop in het zand en waar het vlak na de Tweede Wereldoorlog niet mee mocht doen, hoopte het dat het nu niet hoefde. Ook van de West-Europese Unie die minister Van den Broek aan het werk had willen zetten, hebben we weinig indrukwekkends gezien. De Europese *troika* (bestaande uit de ministers van Buitenlandse Zaken van Nederland, Luxemburg en Italië) die naar Moskou vertrok, had meer weg van een folkloristische optocht dan van een politiek belangrijk initiatief. Diegenen die eerst nog de illusie koesterden dat Europa snel op weg was naar een gemeenschappelijke vredes- en veiligheidspolitiek, werden ruw uit de droom wakker geschud. Toen de regimes in Oost-Europa vielen hebben de lidstaten inderdaad een gemeenschappelijke lijn getrokken. Misschien was dat alleen uit opluchting omdat de dreiging uit het Oosten verdwenen was; het kan echter ook zijn dat er sprake was van echte overeenstemming.

Intussen heeft de Golfoorlog laten zien dat er ook andere regio's op de wereld zijn en als het daarom gaat komen alle nationale verledens en gevoeligheden in Europa weer boven water. Tot de Tweede Wereldoorlog was het Midden-Oosten vooral de speeltuin van de Engelsen en de Fransen. De huidige conflicten zijn voor een groot deel te danken aan manier waarop zij in het dekolonialiseringsproces de grenzen hebben getrokken. Hun opstelling ten aanzien van de Golfoorlog houdt

verband met de manier waarop zij met dat verleden omgaan. De islamitische wereld is voor Frankrijk economisch en cultureel een belangrijk referentiepunt. Frankrijk heeft er een grote islamitische minderheid in eigen land aan over gehouden en moet bovendien voorzichtig zijn in zijn betrekkingen met de Mahgreb en de daaraan grenzende gebieden. Ook Engeland heeft relaties met de islamitische wereld waar het op gesteld is, al heeft de Rushdie-affaire die wel een knauw gegeven. Engeland heeft zich nooit bekommerd om de toestand waarin zijn koloniën achterbleven toen het zich terugtrok. Nu zien zij er geen been in om de orde te komen herstellen in een chaos waaraan zij zelf mede schuld zijn². Duitsland was te laat om nog een koloniale mogendheid te worden. Dat verklaart voor een deel de desinteresse van dit moment. Er zijn geen landen in die regio waar Duitsland speciale banden mee heeft. Daarnaast had deze opstelling natuurlijk ook te maken met de aandacht die de Duitse eenwording opeiste. Voor België hoefde het allemaal niet zo nodig, zijn voormalige koloniën liggen in Afrika. Spanje en Portugal zijn meer op Latijns Amerika georiënteerd dan op het Midden-Oosten.

Toch is er onder de oppervlakte van deze kaleidoskoop van historische betrekkingen, economische belangen en culturele affiniteit wel degelijk sprake van een gemeenschappelijke stijl en stemming met betrekking tot de Golfoorlog die typisch Europees genoemd kan worden. Dat bleek zowel uit de berichtgeving in binnen- en buitenlandse kranten, als uit de manier waarop de binnenlandse en buitenlandse nieuwsrubrieken op TV en radio de Golfoorlog versloegen. In Nederland maakten verschillende journalisten zich eerst nog zorgen over het figuur dat wij nu weer in de wereld zouden slaan, omdat wij ons niet als één man onversaagd in de oorlog wilden storten. En inderdaad: de Minister-President liet via Vrij Nederland weten dat hij er 's nachts wakker van lag; de minister van Defensie raakte overspannen en moest rust houden; de PvdA, één van de regeringspartijen, had moeite om haar koers te bepalen; Stemerdink vond dat Nederland hetzelfde moest doen als België en zijn schepen moest terugtrekken uit de Golf als het echt menens werd en minister Kok vertelde in het NRC-Handelsblad dat hij er ook al wakker van lag, maar dat plicht nu eenmaal plicht was. Uiteindelijk ging de PvdA-fractie tegen heug en meug akkoord met het sturen van schepen. Als compromis besloot de regering dat er geen grondtroepen gestuurd zouden worden. Dat kwam niet erg sterk over en in de pers werd de schemer rondom Nederlandse inzet in de Golf bekritiseerd.

Maar al gauw bleek dat, daar waar Nederlanders altijd denken dat alles beter is, de politieke situatie in het buitenland dit keer niet veel anders was. Ook in Frankrijk en Engeland waren er, met name in linkse kringen, heel wat tegenstanders te vinden. In Engeland kregen ze van hun partij ook alle ruimte om hun mening in het openbaar te verkondigen en kregen ze zelfs de steun van hun partijleider Neil Kinnock. In Frankrijk lag de zaak gecompliceerder. Ook daar waren er veel verklaarde tegenstanders zelfs onder de regeringsfunctionarissen, maar hen werd na enige tijd het zwijgen opgelegd. Zo werd de minister van Buitenlandse Zaken vervangen en de Socialistische Partij, daar ook in de regering, legde de critici uit eigen kring een spreekverbod op. Aan de andere kant deed de Franse regering alle moeite om tot een vreedzame oplossing te komen. De enigen die daardoor werkelijk geschokt waren, waren de Britse conservatieven. Drie dagen voor het begin van de oorlog (op maandag 14 januari 1991) laat de Britse premier John Major de wereld weten dat volgens hem de tijd van onderhandelen voorbij is en dat het moment gekomen is om Saddam Hoessein stevig op zijn vingers te tikken. Maar Mitterand geeft geen krimp en gaat tot het laatste door met het schrijven van scenario's voor de vrede. Opmerkelijk is dat hij daarbij in de rest van Europa weinig tegenstand en veel sympathie ontmoet. De Duitse regeringspartijen en de oppositie hebben dan nog even respijt. Ze kijken collectief even de ander kant uit onder het mom dat ze met de Duitse eenwording toch al zoveel aan hun hoofd hebben. Maar al gauw wordt ook van hen een standpunt gevraagd en dan blijkt hoeveel weerstand ook daar tegen de oorlog bestaat.

Niet alleen de politici hebben het er moeilijk mee, ook de kiezers zien de oorlog niet echt zitten. In de dagen voor begin van de Golfoorlog gaan overal in Europa mensen de straat op om tegen de oorlog te protesteren. In Engeland zijn er meerdere grote demonstraties tegen de oorlog onder de slogan: "*Stop the countdown to war*". In Duitsland demonstrenen 200.000 mensen onder de leus "*Geen bloed voor oorlog*". Spaanse studenten willen geld voor onderwijs en niet voor oorlog. Zelfs in België dat eigenlijk al niet meer mee doet, geven 15.000 mensen openbaar blijk van hun tegenzin.

De eerlijkheid gebied te zeggen dat er ook demonstraties voor de oorlog waren, maar daar deden veel minder mensen aan mee. Bij de demonstraties voor de oorlog waren bijvoorbeeld Engeland 2000 voorstanders aanwezig, terwijl aan de demonstraties tegen de oorlog tien-

duizenden mensen deelnamen die te kennen wilden geven dat elk alternatief beter was dan oorlog.

Tegelijkertijd organiseren de gezamenlijke kerken in heel Europa gebedsdiensten. Er is zelfs een mondiale actie om telegrammen naar Bush en Saddam Hoessein te sturen waarin zij opgeroepen worden om van de oorlog af te zien. De tegenzin tegen de oorlog is in Europa wijd verbreid; Europa hoeft niet zo nodig.

Een oppervlakkige toeschouwer zou kunnen denken dat deze afhoudende stemming wel zou omslaan, toen Bush eenmaal met de lucht-oorlog begon. Inderdaad gaven de opiniepeilingen in de meeste landen aan dat de steun voor de oorlog tegen Saddam Hoessein toenam. In Frankrijk was na het uitbreken van de oorlog meer dan 70 % voor. Dat geldt ook voor Engeland en zelfs in landen waar de tegenstand het meest uitgesproken was, zoals Spanje en Nederland zit de oorlog in de lift. Toch is dat voor een deel gezichtsbedrog. Ook al werd de oorlog door de meeste Europeanen gesteund, het ging niet van harte. Alleen op de beurs steeg de koers van de oorlog even, maar onder het gewone publiek heerste geen juichstemming, ook niet toen Bush zijn eerste succes behaalde. De overheersende reactie was vooral een gevoel van opluchting over het geringe aantal slachtoffers en het vrij vlotte verloop van de oorlog. Als het echter aan de Europeanen ligt mag het ook zo weer afgelopen zijn. Voor het overige blijft de stemming bezorgd.

Het beste werd de algemene malaise in Europa nog vertolkt door de Amerikaanse columnist David Broder die zich afvroeg: "*Als we de oorlog winnen, wat winnen we dan?*" Deze stemming zou niet meer weg gaan. Ook niet toen bleek dat Saddam Hoessein maar een fractie van zijn dreigementen waar kon maken, zijn pogingen om Israël in de oorlog te betrekken mislukten en de Sovjet-Unie zich afzijdig hield, waardoor de kans op een wereldoorlog vrijwel uitgesloten werd. Het enthousiasme voor de oorlog bleef eveneens uit toen duidelijk werd dat er geen aanslagen van enige omvang in Europa en de Verenigde Staten te verwachten waren. Dat is begrijpelijk; er kon nog een landoorlog volgen. De kans op grote aantallen slachtoffers bleef dus groot en aanvallen met gifgas waren allerminst uitgesloten. Er was dus weinig reden voor optimisme. Maar zelfs toen de landoorlog vlot bleek te verlopen, had de stemming in Europa weinig van een overwinningsroes. Iedereen was opgelucht, maar van mensen die juichend de straat op gaan en elkaar om de hals vallen was niets te merken. Zelfs niet in landen als Engeland en Frankrijk die toch heel wat soldaten en ma-

terieel hadden ingezet. De overheersende tendens in Europa bleef gekenmerkt door tegenzin en bezorgdheid.

Vanaf het begin van de Golfoorlog vroegen politici, arabisten en anderen zich af wat er na de oorlog met de politieke situatie in het Midden-Oosten zou gaan gebeuren. Naarmate het einde van de oorlog dichterbij kwam werd deze vraag steeds vaker gesteld. Al voor de wapenstilstand stonden buitenlandse en Nederlandse kranten er vol van. De wederopbouw van Koeweit, de dreigende burgeroorlog in Irak, het vraagstuk van de Palestijnen kregen evenveel ruimte als verhalen over de prestaties van het Westen in de Golf. Als we nu terugkijken op de hele periode kan men stellen dat het culturele klimaat in Europa ten aanzien van de Golfoorlog tamelijk tweeslachtig was. Aan de ene kant was er sprake van instemming met de oorlog (65% tot 70% van de Europeanen was voor). Aan de andere kant is overal een intense afkeer van het hele gebeuren te bespeuren.

In de Europese samenleving waarin niet alleen de machthebbers bepalen of er een oorlog komt, maar waarin die beslissing democratisch genomen wordt, moeten politici bij het ontwikkelen van hun beleid rekening houden met de mening van de kiezers. Dat geldt ook voor het Europese vrede- en veiligheidsbeleid. Daarom is het de moeite waard na te gaan waar de geconstateerde ambivalentie vandaan zou kunnen komen. Een eerste veronderstelling is dat die ambivalentie vooral te maken heeft met het specifieke karakter van deze oorlog. Er viel niet veel eer aan te behalen. Dat Saddam Hoessein buiten zijn boekje was gegaan was duidelijk, daar moest iets aan gedaan worden. Je kunt iemand niet zomaar het land van een ander in laten pikken. Dat was dan ook voor bijna 50 % van het publiek de reden om voor de oorlog te zijn. De bezetting van Koeweit dreef de olieprijs omhoog en dat is slecht voor de wereldeconomie; daarom moet Saddam Hoessein uit Koeweit. Als dat niet goedschiks kan dan maar kwaadschiks. Daar was ongeveer 15 % het mee eens, de rest noemde andere motieven. Maar als je de uitslagen van de opinieonderzoeken bekijkt, valt één ding op: er worden naast de zakelijke nauwelijks morele motieven genoemd om voor de oorlog te zijn. Dat Saddam Hoessein een onaangename dictator is die zijn volk terroriseert en daarom verdreven moet worden kan de gemoederen niet in beweging brengen. Ook de bewering van Bush dat hij Saddam Hoessein bestrijdt terwille van een nieuwe wereldorde, slaat kennelijk bij niemand aan; niet bij links en zelfs niet bij rechts. Iedereen is het bovendien over één ding eens: als de oorlog te ver-

mijden is, dan moet hij liever vermeden worden. Dat vinden zelfs oude ijzervreters als Dennis Healy, een van de voormalige Britse ministers van Defensie. Aan de vooravond van de oorlog pleit hij er in de nieuwsrubriek van de BBC voor om het bij sancties te laten. En ook de Engelse oorlogsveteraan Paul Fussel krijgt van de BBC royaal de ruimte om naar voren te brengen dat lang niet alle vreedzame middelen zijn uitgeput.

Jammer genoeg is er geen statistisch materiaal beschikbaar van de motieven en de afwegingen van de voor- en tegenstanders van de oorlog. Dat alles moeten we voorlopig afleiden uit wat de media daarover berichtten. Daarbij valt één ding op: het aantal mensen dat tegen de oorlog is, omdat ze principieel tegen oorlog zijn, was dit keer niet groot. De meeste mensen geven genuanceerde argumenten. Dat blijkt ook uit de uitvoerige discussies in linkse kringen overal in Europa. Daar benadrukt men vooral, dat er nog veel langer onderhandeld had kunnen worden en dat het nog veel te vroeg was voor een oorlog. Een principieel *nee* tegen de oorlog wordt echter weinig gehoord.

Stelling nemen in deze oorlog is voor linkse partijen ook veel ingewikkelder dan bij bijvoorbeeld de Vietnamoorlog. Vóór Saddam Hoessein kun je met fatsoen niet zijn. Maar samen met de Verenigde Staten het Arabische volk bevrijden van zijn dictatuur is ook niet alles. Bovendien is Koeweit een stinkend rijk olieland waar het bepaald niet democratisch toegaat, waar sheiks de macht in handen hadden; ook al geen zaak om je voor in te zetten. Aan de andere kant betekent tegen de oorlog zijn dat Saddam Hoessein zijn gang kan gaan. Dat is ook niet te verkopen; kortom problemen.

Of men nu links of rechts is, voor of tegen, ook de afloop van de oorlog gaf weinig aanleiding tot een overwinningsgevoel. Als de vijand wegloopt, zich overgeeft en in verwarring raakt voordat er een slag geleverd is dat alleen nog maar zielig.

Wat we aan de oorlog over gehouden hebben is een goed inzicht in mogelijkheden van een beperkte oorlogvoering en het functioneren van nieuwe wapensystemen. De pers-officieren van de betrokken legers weten nu ook hoe ze een oorlog zo clean mogelijk kunnen presenteren. Aan de zijde van de geallieerden hebben we *live* geen enkele dode gezien en alhoewel er op de weg tussen Koeweit-city en Bashra honderden tot duizenden doden gevallen moeten zijn, waren ze allemaal al opgeruimd voordat de eerste TV-beelden uitgezonden werden³.

Deze specifieke oorlog had niet de vereiste karakteristieken om in Europa de gemoederen werkelijk hoog op te zwepen, noch bij de voor-, noch bij de tegenstanders. Maar hoe zit dat bij een volgende oorlog? Saddam Hoessein schijnt eens gezegd te hebben dat de Westelijke wereld zich in een oorlog geen 20.000 doden kan permitteren. Daar heeft hij gelijk in. De reactie van Europeanen op de Golfoorlog is geen incident. Hij past in de ontwikkeling vanaf de jaren zestig en ligt, ook al lijkt dat paradoxaal, nog steeds in het verlengde van de protesten tegen de Vietnamoorlog in de jaren zestig en de opleving van de vredesbeweging in de jaren zeventig en tachtig. Waar we ons op verkijken is het *verdwijnen* van het vredesactivisme. In eerdere omvangrijke discussies over oorlog en vrede, over de oorlog in Vietnam en later over de plaatsing van nucleaire wapens in Europa, zette dát steeds de toon. Met uitzondering van Duitsland en Spanje waar ze nog steeds de boventoon voeren, hebben vredesactivisten in de discussie rond de Golfoorlog nauwelijks een rol van betekenis gespeeld. Een van de Nederlandse kranten zag dat als het einde van het vredesactivisme. Ischa Meijer stelde in zijn praatprogramma zelfs dat het pacifisme uit is. Is oorlog dan nu weer in? Zijn de mensen er tegenwoordig weer voor? Zo eenvoudig ligt het ook weer niet.

Wat we nu zien is dat de morele dimensie verdwenen is. Oorlog verdeelt mensen niet meer in wit en zwart, in goed en kwaad, in helden en duivels. Voor- en tegenstanders hebben ook veel meer begrip voor elkaar. Ze zijn het veel meer met elkaar eens dat oorlog iets is dat eigenlijk niet meer zou moeten. Mensen kunnen dan ook hun eigen en hun groepsidentiteit niet meer zo makkelijk ontlenen aan het feit dat ze voor of tegen de oorlog zijn. Er zijn nog maar twee landen in de EG waar dat wel kan: Spanje en Duitsland. In die landen heeft de houding ten opzichte van de oorlog nog steeds een morele lading. Alleen heeft dat niet veel te maken met de oorlog tegen Saddam Hoessein, maar eerder met verwerken hun eigen verleden. Dat is niet zo gek. In feite had de Vietnamoorlog voor veel andere EG-landen in Europa eenzelfde katalyserende functie. Feit is dat in Duitsland en Spanje hele generaties moeten leven met een besmette identiteit, zonder dat ze daar zelf veel aan hebben kunnen doen. Ze zijn geboren in landen die zich in het nabije verleden schuldig hebben gemaakt aan misdrijven tegen mensen. Daar valt niets meer aan goed te maken. Daar is moeilijk mee te leven. De oorlog tegen Saddam Hoessein gaf vooral de jongere generaties de kans om voor zichzelf en anderen eens

en vooral te bewijzen dat ook zij tot het beschaafde deel van Europa horen. Het was een manier om zich langs een omweg te distantiëren van het verleden en zich een nieuwe identiteit aan te meten⁴. De rest van Europa had zo'n proces al eerder doorgemaakt, aan het eind van de jaren zestig en zeventig toen de generaties, die net ontdekt hadden dat hun ouders in de Tweede Wereldoorlog ook niet zo brandschoon waren geweest als zijzelf wel gewild hadden, de oorlog in Vietnam en het kernwapendebat mede benutten om zich een nieuwe identiteit aan te meten. Dat proces is nu grotendeels achter de rug.

Als we even afzien van Duitsland en Spanje dan tekenen zich in het Europese morele klimaat twee nieuwe langere termijn trends af die uniek voor Europa lijken.

Het kon wel eens zijn dat het, Spanje en Duitsland daargelaten, in de zestiger en zeventiger jaren de laatste keer was dat mensen metafysische principes, bovenpersoonlijke redenen koppelden aan het vraagstuk van oorlog en vrede. Pacifisme, vredesactivisme en links gedachtengoed boden als het ware een ideologisch houvast. Als je je daarachter schaarde zat je goed. Op zich is dat niets nieuws. In feite hebben mensen dat eeuwenlang gedaan. Vooral religie was een onuitputtelijke bron van legitimaties. Niet voor niets riep Saddam Hoessein op tot een *heilige oorlog*. Dat geeft mensen een reden om te vechten. Daar willen ze misschien nog wel voor op pad, terwijl ze anders veel liever thuis zouden blijven. Ook Europa heeft legio van dat soort heilige oorlogen gekend, te beginnen bij de Kruistochten.

Maar niet alleen het geloof, ook de eigen nationale cultuur of een politieke ideologie kunnen reden zijn om ten strijde te trekken of de oorlogszucht op zijn minst goed te keuren. Nog in de Eerste Wereldoorlog schetsten veel Duitse intellectuelen Frankrijk als bron van alle kwaad, als het land dat een kil rationalisme over Europa had uitgestort en Europa daarmee aan de rand van de culturele afgrond had gebracht. Daar waren ook dreigende titels bij als *Die Untergang des Abendlandes* van Spengler. De Fransen lieten zich overigens ook niet onbetuigd. Zij verweten de Duitsers op hun beurt dat zij de rede opgeofferd hadden aan het gevoel en daarmee de vooruitgang in de weg stonden.

Rondom Vietnam speelde met name politieke ideologieën een belangrijke rol. Vóór een democratische en progressieve wereld waarin gelijkheid het voornaamste principe zou zijn. Tegen het kapitalisme en de prestatie maatschappij. Vóór de vrede en tegen de oorlog. Dat was toen de inzet. Nu loopt niemand daar meer warm voor. De helden zijn

vermoeid of zelf door de prestatie maatschappij opgeslokt en voor hun kinderen zijn het leuke jeugdverhalen van mamma en pappa. Zelf hebben ze er geen boodschap meer aan.

Alles bij elkaar lijkt het erop dat voor de drie bovengenoemde zaken we geen mensenlevens meer over hebben. Voor het geloof krijg je in Europa al vanaf de invoering van de godsdienstvrijheid in de 19e eeuw niemand meer in de wapenrok en het seculariseringsproces versterkt die tendens alleen nog maar. Niemand heeft het dan ook in zijn hoofd gehaald Saddam Hoessein te bestrijden in naam van het Christendom. Ook aan rationalisme en romantiek valt nog weinig eer te behalen. Zelfs intellectuelen hebben dat al door elkaar gehusseld in het post-modernisme. De Europese integratie knaagt intussen aan de *nation-state* en last but not least zijn ook de politieke ideologieën, de een na de ander, in het ongerede geraakt. Voor het overgrote deel van de Europeanen is er geen absolute houvast meer, geen bovenmenselijke rechtvaardiging, noch in de hemel noch op aarde waarop ze zich voor een stellingname kunnen beroepen. Daarmee is ook de mogelijkheid tot een eenduidige rechtvaardiging verdwenen. De oorlog verkeert in een legitimeitscrisis⁵.

De tweede ontwikkeling loopt daaraan parallel. Het ontbreken van een rechtvaardiging betekent ook dat het minder aantrekkelijk wordt om in de oorlog te sterven. Wie sterft voor een goede zaak, is een held. Hij heeft zijn leven gegeven voor een hoger doel, voor zijn geloof, zijn land, zijn cultuur, of zijn politieke overtuiging. Bush deed nog een poging toen hij mensen opriep om te sterven voor een nieuwe wereldorde. Maar in Europa had niemand daar echt zin in. Dat was tot voor kort nog anders. Sterven voor je idealen, voor je land etc. was nog een mooie dood. De weduwe, de ouders en de kinderen konden zich dan troosten met de gedachte dat het leven van de gevallene in ieder geval een zinvol eind had gehad. Hij zou, afhankelijk van het hogere doel waarvoor hij zich had ingezet, beloond worden in de hemel of door de dankbaarheid van het nageslacht misschien wel worden uitgedrukt in een monument met namen. Zij die zich inzetten voor deze schone doelen waren ook potentiële helden. Maar ook dat alles is in Europa verdwenen.

Om te beginnen geloven veel mensen niet meer. Hemelse beloningen zijn daarmee al van de baan. Ook de eigen natie als doel, spreekt nog maar weinig mensen aan. Steeds meer mensen beseffen dat een mens maar één leven heeft. Als je dood bent, is dat afgelopen. Wil je wat van dat ene leven maken, dan moet je kiezen wat je wilt doen. Oorlog

voeren en je leven riskeren scoort daarbij niet hoog. Behalve de vrouw die een verzekering op het leven van haar man had afgesloten vleien ook potentiële nabestaanden zich niet meer de illusie dat er nog compensatie is voor het verloren leven. Vrouwen en ouders van mannen die een oorlog in moeten, staan bepaald niet te springen om een heldendood. Ook dat werd in de berichtgeving van de media duidelijk. In Engelse en Franse kranten stonden voor en tijdens de oorlog ingezonden brieven van moeders en vrouwen van soldaten die lieten weten dat ze het leven van hun jongen of man niet over hadden voor een plas olie en zeker niet voor een nieuwe wereldorde. Voor het overige logen de redactionele commentaren er ook niet om. Koppen als "*Un guerre de trop*" (Een oorlog te veel) of "*Anéantissez vous les uns et les autres*" (Kom laat ons elkaar vernietigen) waren eerder regel dan uitzondering. De Volkskrant citeerde de al eerder genoemde oorlogsveteraan Paul Fussel die stelde dat we van oorlog slechts twee dingen leren: hoeveel bloed er uit een menselijk lichaam kan vloeien; en het intense talent voor dwaasheid van het menselijke ras.

De meest opmerkelijke kant van de berichtgeving in de Europese media betrof de mannen en vrouwen die het allemaal doen moesten. De Amerikaanse media deden nog ijverig hun best om *hun jongens in de Golf* af te beelden als potentiële helden, als frisse vrolijke jongens, opgewekt en met goede moed vechtend voor een goede zaak. Zodra je echter een Europees zender aanzette bleek de anderhalve Europese soldaat die aan het woord kwam heel wat minder enthousiast te zijn. Ook in Europa gingen eerdere oorlogen gepaard met heldenverhalen over dapperheid, doorzettingsvermogen, alleen tegen allen, slimheid boven brute kracht. Nu liet het ene na het andere blad zien dat de werkelijkheid niet zo fraai is. In Nederland publiceerde de Volkskrant vlak voor begin van de grondoorlog een artikel waarin verteld werd dat maar een derde van soldaten als het er op aan komt inderdaad schiet. De rest loopt weg, doet het in zijn broek van angst of wordt hysterisch. Een andere krant ging uitgebreid in op de doodsangst van de militair. Andere kranten bevatten soortgelijke verhalen. De oorlogsheld wordt zo op alle manieren geontmythologiseerd. Hij blijkt ook maar een mens te zijn en niet graag te sterven.

Deze ontwikkelingen betekenen niet dat Europeanen nooit meer oorlog willen. De belangrijkste verandering heeft vooral betrekking op de motieven om oorlog te voeren. Wat tegenwoordig telt zijn niet meer principes, maar mensenlevens. In Europa zijn wij niet meer geneigd

om mensenlevens zomaar op te offeren. In een geseclariseerde, democratische samenleving als de onze zijn mensen baas over eigen lichaam en geen kanonnevles voor dictatoren.

Saddam Hoessein had gelijk: het Westen wil geen bloed meer zien. Een toekomstig Europees vredes- en veiligheidsbeleid kan daar maar beter rekening mee houden !

Noten

1. Dit was ook de visie die de vice-voorzitter van de Europese Commissie, Frans Andriessen, naar voren bracht in de colleges die hij in Utrecht hield voor de cursus *Naar het Europa van de burgers*.
2. Beide landen hebben bovendien nog steeds een enorme know-how ten aanzien van het Midden-Oosten. Hun deskundigheid is vergelijkbaar met die van Nederland als het bijvoorbeeld om Indonesië gaat. De Fransen en de Engelsen hebben een veel beter inzicht in wat er in het Midden-Oosten aan de hand is dan de Amerikanen. De Amerikanen zien Saddam Hoessein als de grote boosdoener, als de Al Capone van Midden-Oosten. Amerika is de sheriff van de wereld die wel even orde op zaken zal stellen. Le Monde, The Guardian of bijvoorbeeld The Independent geven veel afstandelijkere analyses, waarin ook aangegeven werd welke problemen de wereld na afloop van een eventuele oorlog te wachten stonden.
3. Wat dat betreft kwam de burgeroorlog in Irak de geallieerden ook goed uit. Het valt nu met geen mogelijkheid meer uit te maken welke schade door de geallieerden is aangericht en welke door Saddam Hoessein zelf. Hetzelfde geldt voor het aantal doden dat gevallen is. Wie door welke oorlog om het leven is gekomen, wordt moeilijk te achterhalen.
4. Een motief voor de Duitsers om zich nog eens extra van alles te distantiëren was de associatie van Saddam Hoessein met Hitler en de ontdekking dat Duitsland gifgas aan Irak had geleverd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Duitsland zich uitsloofde om Israël te helpen.
5. Dat blijkt ook uit een artikel van Habermas in *Die Zeit*, geschreven in het midden van de Golfoorlog. In dat artikel worstelt Habermas, eens een verklaard tegenstander van de Vietnamoorlog, met de vraag hoe de huidige oorlog gelegitimeerd kan worden. Hij komt daar niet uit, want hij moet constateren dat de absolute morele principes waaraan hij ooit vasthield niet meer gelden.